

Przeplatka matura *Hypodryas matura* (1052)

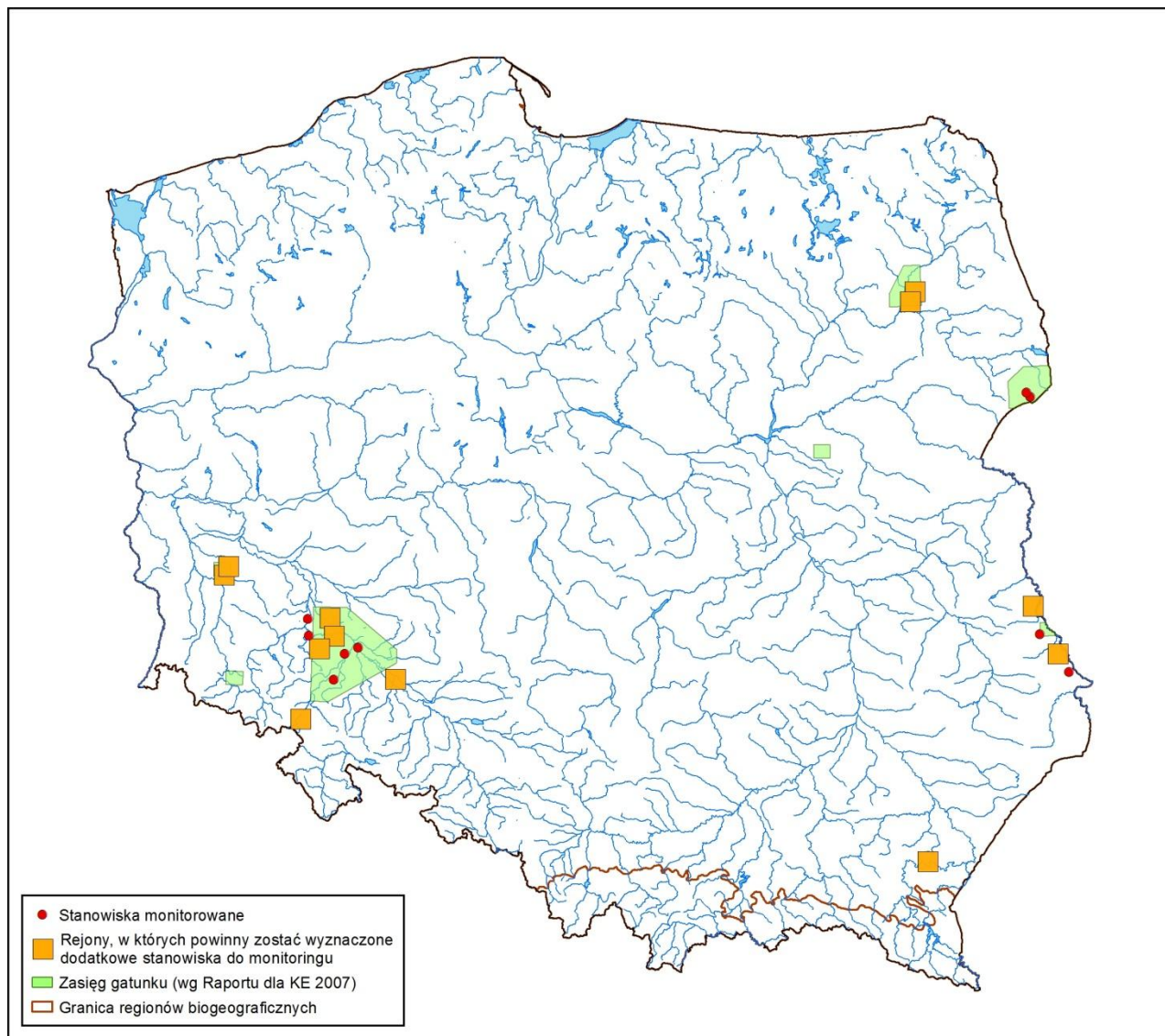

Autor raportu: Adam Malkiewicz

Eksperti: Bystrowski Cezary, Ginszt Tomasz, Hołowiński Marek, Malkiewicz Adam, Myśków Ewelina, Pałka Krzysztof, Stelmaszczyk Radosław

Gatunek występuje wyłącznie w regionie biogeograficznym kontynentalnym. Gatunek nie był monitorowany w latach 2009 i 2010.

Liczba i lokalizacja stanowisk i obszarów monitoringowych

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk monitoringu gatunku na tle jego zasięgu geograficznego

Monitoring gatunku przeprowadzono na 9 stanowiskach w regionie biogeograficznym kontynentalnym. Stanowiska te są zlokalizowane w województwach: dolnośląskim, lubelskim, podlaskim i nie reprezentują jeszcze w pełni rozmieszczenia geograficznego przeplatki maturny w Polsce. Uzasadnione jest uzupełnienie w przyszłości listy monitorowanych stanowisk o kilka lokalizacji (na Podlasiu, Mazowszu i oraz w województwie lubuskim), a także dodatkowe stanowiska na Dolnym Śląsku, który jest obecnie najważniejszym rejonem występowania gatunku w kraju.

Badania monitoringowe w roku 2011 wykonywało 8 ekspertów: Cezary Bystrowski, Tomasz Ginszt, Marek Hołowiński, Marcin Kadej, Adam Malkiewicz, Ewelina Myśków, Krzysztof Pałka, Radosław Stelmaszyk.

Tab. 1. Zestawienie badanych stanowisk

Lp.	Nazwa stanowiska	Lokalizacja stanowiska (obszary chronione)
1.	Grzybów	Dolnośląskie (PLH020018 Łęgi Odrzańskie)
2.	Łąki nad Ubrodowianką	Lubelskie (PLH060099 Uroczyska Lasów Strzeleckich)
3.	Malczyce	Dolnośląskie (PLH020018 Łęgi Odrzańskie)
4.	Okulice	Dolnośląskie (PLH020055 Przeplatki nad Bystrzycą)
5.	Podcerkwa – składnica	Podlaskie (PLC200004 Puszcza Białowieska)
6.	Wrocław – Las Rędziński	Dolnośląskie (PLH020036 Dolina Widawy)
7.	Wrocław - Ratyń	Dolnośląskie (PLH020103 Łęgi nad Bystrzycą)
8.	Zielona Droga	Podlaskie (PLC200004 Puszcza Białowieska)
9.	Żalin	Lubelskie (PLH060102 Las Żaliński)

Wyniki badań i ocena stanu ochrony

Podsumowanie wyników badań wskaźników na stanowiskach

Tab. 2. Zestawienie ocen wskaźników stanu populacji i stanu siedliska na badanych stanowiskach

Parametr	Wskaźniki	Ocena			
		FV	U1	U2	XX
Populacja	Liczba obserwowanych osobników	4	3	2	0
	Indeks liczebności	-	-	-	-
	Izolacja	5	1	0	3
	Całkowita liczba i lokalizacja oprzędów	1	4	2	2
Siedlisko	Baza pokarmowa	1	5	1	2
	Ekspozycja siedlisk	9	0	0	0

Wskaźniki stanu populacji:

Liczba obserwowanych osobników i całkowita liczba i lokalizacja oprzędów.

Obserwowane liczby osobników na transektach badawczych wyniosły w przypadku dorosłych motyli od 1 do 76. Na niespełna 50% stanowisk (4 z 9) liczebność gatunku oceniono jako właściwą (FV). Są to: Łąki nad Ubrodowianką, Malczyce, Wrocław - Las Rędziński oraz Żalin. Jednak już liczba zaobserwowanych oprzędów, wahająca się w bardzo szerokich granicach od 6 do 60 na stanowisko, na większości z nich (4 z 9) oceniona została jako niewłaściwa (U1). Tylko na jednym stanowisku Malczyce oceniona została jako właściwa (FV). Na dwóch stanowiskach: Grzybów, Żalin i Wrocław - Ratyń liczba odnotowanych oprzędów z gąsienicami była bardzo mała (poniżej 3 szt./100 m) i tam zgodnie z przyjętą waloryzacją liczebność określono jako złą (U2). Na większości stanowisk brak możliwości porównania z wynikami wcześniejszych badań, jednak przynajmniej na niektórych stanowiskach odnotowano tendencje regresywne (np. Wrocław – Ratyń, gdzie w 2008 znaleziono powyżej 10 oprzędów, a obecnie tylko 6). Na obu stanowiskach w Puszczy Białowieskiej (Podcerkwa i Zielona Droga) gatunku nie stwierdzono. Motyl był tam wcześniej obserwowany.

Indeks liczebności

Ten wskaźnik nie był brany pod uwagę, gdyż zebrano zbyt mało prób ilościowych dla motyli dorosłych (niedostateczna liczba kontroli w czerwcu).

Izolacja

Określenie stopnia izolacji napotkało na spore trudności lub okazało się niemożliwe (XX) – na 3 stanowiskach, z powodu słabej wiedzy o gatunku na sąsiednich terenach (Dolina Bystrzycy) lub braku ich aktualnych obserwacji (Puszcza Białowieska). Wskaźnik ten określano jako właściwy (FV) w 5 przypadkach, gdy najbliższe przypuszczalnie odizolowane stanowisko znajdowało się nie dalej jak 2 km od badanego transektu. Tylko dla jednego stanowiska ta odległość wyniosła 2 - 15 km (U1), a dla żadnego z badanych wskaźnik ten nie pokazał wartości U2 - zły.

Wskaźniki stanu siedliska:

Baza pokarmowa

Wskaźnik ten tylko na jednym stanowisku (Malczyce) pokazał stan zadowalający (FV). Na pięciu stanowiskach wskazał stan niewłaściwy (U1), na jednym (Wrocław-Ratyń) – stan zły (< 5 os./100 m) – U2, a na pozostałych dwóch - Podcerkwa – składnica i Zielona Droga – nie został oszacowany (XX). Ponieważ z założenia nie określano wielkości drzewa/krzewu żywicielskiego, wydaje się, że na przyszłość należy ten wskaźnik uściślić, tak by precyzyjniej szacować zasoby pokarmowe, nie tylko ilościowo lecz także jakościowo, by nie zaniżać stanu potencjalnej bazy pokarmowej.

Ekspozycja słoneczna oprzędów

Ten wskaźnik stanu siedliska okazał się mało czuły na zmiany w jego obrębie, gdyż wszystkie stanowiska wg. tego kryterium okazały się właściwe (FV). Niewątpliwie na ten wynik miał wpływ arbitralny dobór stanowisk (lepszyc niż gorszych), gdyż w razie wyboru stanowiska o ekspozycji południowo – wschodniej, tak skalibrowany wskaźnik ekspozycji wykazałby prawdopodobnie stan niezadowalający (U1). Trudno też wyobrazić sobie stan zły (U2), gdyż samice przeplatki preferują słoneczne i półcieniste lokalizacje przy składaniu jaj.

Tab. 3. Podsumowanie ocen stanu ochrony gatunku na badanych stanowiskach

Lp.	Stanowisko	Oceny			
		Stan populacji	Stan siedliska	Perspektywy zachowania	Ocena ogólna
1	Grzybów	U2	U1	U1	U2
2	Łąki nad Ubrodowianką	U1	FV	FV	FV
3	Malczyce	FV	FV	FV	FV
4	Okulice	U1	U1	U1	U1
5	Podcerkwa - składnica	XX	XX	XX	XX
6	Wrocław – Las Rędziński	FV	FV	FV	FV
7	Wrocław – Ratyń	U2	U2	U2	U2
8	Żalin	U1	U1	U1	U1
9	Zielona Droga	XX	XX	XX	XX

Stan populacji.

Na dwóch (Malczyce, Wrocław-Las Rędziński) z 9 badanych stanowisk stan populacji oceniono jako właściwy, o czy zdecydował wskaźnik „liczba obserwowanych osobników” i brak izolacji, pomimo że wskaźnik odnoszący się do liczby oprzędów gąsienic wskazywał na stan gorszy. Na dwóch stanowiskach: Okulice i Żalin stan określono jako niewłaściwy (U1), a na dwóch kolejnych: Grzybów i Wrocław – Ratyń stwierdzono spadek liczebności (w stosunku do wcześniejszych niezależnych obserwacji) i ocena stanu populacji wypadła źle (U2). Na obu stanowiskach w Puszczy Białowieskiej (Podcerkwa i Zielona Droga) stan populacji określono jako nieznan (XX) – brak stwierdzeń w sezonie 2011.

Stan siedliska.

Tylko na 3 stanowiskach określono go jako właściwy, na 4 jako niezadowolający, a na 2 nie udało się go określić. We wszystkich przypadkach o ocenie decydował wskaźnik baza pokarmowa, gdyż na wszystkich stanowiskach ekspozycja oprzędów (drugi wskaźnik) była właściwa. Stan siedliska określono jako niezadowolający (U1) na stanowiskach: Żalin, Wrocław – Ratyń, Okulice i Grzybów. Spowodowane to jest słabą kondycją rośliny żywicielskiej, tj. chorobą i/lub małą jej liczebnością. Na Stan siedliska określono jako niezadowolający (U1) na stanowiskach: Żalin, Wrocław – Ratyń, Okulice i Grzybów. Spowodowane to jest słabą kondycją rośliny żywicielskiej, tj. chorobą i/lub małą jej liczebnością trzech stanowiskach: Grzybów, Łąki nad Ubrodowianką i Wrocław – Las Rędziński stan siedliska oceniono lepiej niż stan populacji. Być może jednak stan populacji na tych stanowiskach jest w rzeczywistości lepszy, ponieważ niższe wartości wskaźników dotyczących liczebności motyli lub gąsienic (gniazd) mogły być efektem strat lub/i opóźnień kontroli powodowanych czynnikami pogodowymi. W przypadku Grzybowa gorszy stan siedliska wynikał z przebudowy drzewostanu po wichurze oraz koniecznej przebudowy wału przeciwpowodziowego.

Perspektywy zachowania z uwzględnieniem oddziaływań i zagrożeń.

Perspektywy zachowania gatunku na trzech z badanych stanowisk (3 z 9, tj. Łąki nad Ubrodowianką, Malczyce i Wrocław – Las Rędziński) oceniono jako właściwe (FV) – jednakże tylko przy założeniu, że nie wzrosną zagrożenia dla bytowania poszczególnych populacji. W przypadku Łąk nad Ubrodowianką te zagrożenia wiążą się z ewolucją biocenotyczną (sukcesja naturalna). Natomiast stanowiska Malczyce i Wrocław – Las Rędziński w najbliższych latach poddane będą próbie wytrzymałości na wpływ dużych inwestycji hydrotechnicznych: stopień wodny „Malczyce” oraz przebudowa i modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego. W pierwszym przypadku grozi obniżenie poziomu wód gruntowych poniżej budowli na rzece wskutek erozji, w drugim bezpośrednie zniszczenie ważnego fragmentu siedliska gatunku przy likwidacji starego wału śródlęsnego. W przypadku stanowiska Wrocław–Las Rędziński nie można też wykluczyć zalesień istniejących luk i polan leśnych wykorzystywanych przez przeplatki, co zwiększyłoby cienistość i zabrało miejsca dla samosiewu jesionowego. Na stanowiskach monitoringowych: Grzybów, Okulice i Żalin, perspektywy zachowania gatunku należy określić jako niezadowolające (U1). Jako, że większość badanych populacji zasiedla tereny podlegające różnego rodzaju antropogenicznym przekształceniom (główne negatywne oddziaływania to niszczenie siedliska przez remonty wałów przeciwpowodziowych i poboczy dróg), przewidywane zagrożenia polegają w głównej mierze na zmianie sposobu zagospodarowania terenu (wycinka zakrzewień, nieuwzględnianie roślin pokarmowych dla gąsienic przeplatki (np. kaliny koralowej) przy odnowieniach w potencjalnych siedliskach przeplatki, budowa urządzeń hydrotechnicznych). Do niedawna istotnym negatywnym oddziaływaniem było stosowanie totalnie działających środków ochrony lasu (pestycydy). Zagrożeniem może być okresowe zwiększenie natężenia ruchu drogowego, w tym intensyfikacja

prac leśnych (np. zrywkowych), , jak wskazują wcześniejsze obserwacje z Lasu Rędzińskiego. Na stanowisku Wrocław - Ratyń perspektywy zachowania określono jako złe (U2) z uwagi na niską liczebność populacji i nieznane możliwości imigracji osobników z pobliskich kompleksów leśnych. Zaplanowane na przyszłe lata badania tych zjawisk powinny przybliżyć nas do właściwej diagnozy perspektyw dla gatunku.

Jako gatunek związany z półcienistymi zaroślami łęgowymi na brzegach lasu, przeplatka maturna na większości badanych stanowisk znajduje się pod negatywnym wpływem także czynników naturalnych, tj. sukcesji ekologicznej powodującej wzrost zacienienia, co potwierdzają obserwacje monitoringowe, szczególnie w Puszczy Białowieskiej i na Lubelszczyźnie. Na wszystkich badanych stanowiskach przeplatka związana była ze specyficzną mozaiką zarośli i płatów niższej roślinności. Pojawienie się i wzrost drzew w otoczeniu młodych jesionów i kalin, a także wzrost samych zarośli powoduje zacienienie i stopniowe pogorszenie warunków bytowych tego motyla. W pozostałych kilku przypadkach (Dolny Śląsk), przy obecnym sposobie zagospodarowania eksperci nie dopatrywali się w sukcesji realnego czynnika zagrażającego trwałości populacji przeplatki.

W związku z przywiązaniem przeplatki do określonego stadium sukcesji ekologicznej, zagraża jej przekształcenie luźnej mozaiki zarośli oraz heliofilnych roślin zielnych w zwarte zbiorowiska leśne. Zagrożeniem na mniejszą skalę jest także proces odwrotny, tj. usuwanie nalotu jesionowego i „jesionów – matek” z uwagi na szerzącą się niezdiagnozowaną chorobę tego gatunku drzewa. Drzewa chore (podsychające) lub zdradzające objawy choroby (zwiędnięte i suche pędy wierzchołkowe) bywają wycinane jako potencjalne rozsadniki choroby.

Wydaje się, że wobec niewielkich rozmiarów populacji lokalnych przeplatka maturna zagrożona może być także przez czynniki wewnątrzpopulacyjne, takie jak np. spadek zmienności genetycznej czy wzrost wsobności osobniczej – problem ten wymaga pilnego podjęcia odrębnych badań.

Gatunki obce

Szata roślinna niektórych z badanych stanowisk ulega przekształceniu na skutek pojawienia się gatunków inwazyjnych, zwłaszcza robinii akacjowej *Robinia pseudoacacia* L., i sosny czarnej *Pinus nigra* Arnold (odnotowana na 1 stanowisku). Ewentualny wpływ tego zjawiska na szanse przetrwania przeplatki maturny trudno określić; wydaje się, że wysokie byliny mogą utrudniać pojawianie się nalotu jesionowego.

Ocena ogólna.

Na 3 Łąki nad Ubrodowianką, Malczyce, Wrocław-Las Rędziński) z 9 badanych stanowisk ogólny stan ochrony gatunku oceniono jako właściwy (FV); w przypadku Łąk nad Ubrodowianką i stanowiska Wrocław - Las Rędziński pomimo niższej oceny stanu populacji. Jednak jak już wyżej wspomniano, stan populacji na tych stanowiskach jest prawdopodobnie lepszy, ponieważ wyniki monitoringu mogły zostać zniekształcone przez czynniki pogodowe. Liczne oraz intensywne opady deszczu w czerwcu i lipcu 2011 utrudniły właściwe przeprowadzenie prac monitoringowych i mogły zaniżyć wyniki liczenia motyli i oprzędów. Na dwóch stanowiskach: Okulice i Żalin ogólny stan uznano za niewłaściwy (U1) z uwagi na niskie oceny zarówno bazy pokarmowej, jak i stanu populacji, a na dwóch kolejnych: Grzybów i Wrocław – Ratyń stwierdzono spadek liczebności (w stosunku do wcześniejszych obserwacji) i stan ogólny określono, jako zły (U2). Na stanowiskach z Puszczy Białowieskiej (Podcerkwa, Zielona Droga) stan ochrony gatunku pozostaje nieznany (XX), gdyż w tym sezonie monitoringowym gatunku nie stwierdzono.

Stan ochrony gatunku w obszarach Natura 2000

Tab. 4. Podsumowanie ocen stanu ochrony gatunku na obszarach Natura 2000

Lp.	Stanowiska	Oceny			
		Stan populacji	Stan siedliska	Perspektywy ochrony	Ocena ogólna
1	PLH020018 Łęgi Odrzańskie	XX	XX	XX	XX
2	PLH060099 Uroczyska Lasów Strzeleckich	XX	XX	XX	XX
3	PLH020055 Przeplatki nad Bystrzycą	XX	XX	XX	XX
4	PLC200004 Puszcza Białowieska	XX	XX	XX	XX
5	PLH020036 Dolina Widawy	XX	XX	XX	XX
6	PLH020103 Łęgi nad Bystrzycą	U2	U1	U1	U2
7	PLH060102 Las Żaliński	XX	XX	XX	XX

Wszystkie badane stanowiska badań przeplatki maturalnej znajdują się w ostojach Natura 2000. Przeważnie badano po jednym stanowisku na obszarze, z wyjątkiem „Łęgów Odrzańskich” i „Puszczy Białowieskiej”, gdzie wyznaczone zostały dwa stanowiska monitoringu. W większości ostoi trudno na tej podstawie wnioskować o stanie gatunku w obszarze, gdyż w każdym z nich znanych jest od kilku do kilkunastu stanowisk. Ocena dla obszaru PLH020103 „Łęgi nad Bystrzycą”, wynika ze stosunkowo dobrej wiedzy o populacji gatunku na tym obszarze i faktu, że badane stanowisko (Okulice) z ogólną oceną U1 było najsilniejszym z tam odkrytych. Badania obejmowały obszary znajdujące się na terenach pozostających pod umiarkowaną presją człowieka, związaną głównie z użytkowaniem leśnym. Występowanie tego motyla związane jest z głównie z obecnością niewielkich powierzchniowo płatów roślinności runa leśnego wraz z towarzyszącym jej jesionem wyniosłym, zwłaszcza młodymi podrostami. Alternatywą dla jesiona bywa kalina koralowa *Viburnum opulus* L. (np. w Grzybowie), na której również składane są jaja przez samice przeplatki.

Stan ochrony gatunku na obszarach Natura 2000 na Dolnym Śląsku w oparciu o badane stanowiska można by określić jako słabo poznany, gdyż gatunek stwierdzony tu został współcześnie na ponad 40 stanowiskach (Malkiewicz i in. 2008). Fakt, że eksperci mieli tendencję do typowania stanowisk badawczych w miejscach występowania znanych, często dotychczas silnych populacji, przemawia raczej za hipotezą, że w całych obszarach stan może być gorszy niż na badanych stanowiskach. Za największe zagrożenia dla przeplatki maturalnej w obszarach Natura 2000 na Dolnym Śląsku uznano narastającą presję na zagospodarowanie terenu (m.in. poprzez budowę urządzeń hydrotechnicznych (m.in. stopień wodny „Malczyce” na Odrze), okresową intensyfikację pozyskania drewna jesionowego (cięcia sanitarne) oraz okresowe nasilenie ruchu pojazdów na drogach leśnych zamieszkiwanych przez ten gatunek). Jako główne zagrożenia stanowisk we wschodniej części kraju podawano zespół zjawisk związanych z zaawansowaną sukcesją naturalną, a przede wszystkim zarastaniem polan leśnych i bogatych florystycznie przydroży, kluczowych dla przeżywania gatunku na wielu stanowiskach.

Stan ochrony gatunku w regionie biogeograficznym kontynentalnym

Tab. 5. Ocena stanu zachowania gatunku w regionach biogeograficznych

Region	Oceny			
	Stan populacji	Stan siedliska	Perspektywy	Ocena ogólna
Region biogeograficzny kontynentalny	U1	FV/U1	U1/U2	U1/XX

Monitorowane w 2011 roku stanowiska nie reprezentują wszystkich rejonów występowania gatunku w regionie kontynentalnym. Wstępnie stan ochrony gatunku w tym regionie można określić jako zróżnicowany (lokalnie dobry w południowej części kraju - lubelskie i dolnośląskie, jednak na większości terenu niezadowolający lub zły) oraz zły (lub nieznany) w części północnej (Puszcza Białowieska). Trudno na tej podstawie jednoznacznie określić stan ochrony do kategorii (U1 lub XX). Brakuje stanowisk w północno - wschodniej części kraju (Kotlina Biebrzańska), na południu Ziemi Lubuskiej oraz na pogórzu Sudetów, gdzie gatunek był jeszcze lokalnie notowany w ostatniej dekadzie, lecz wiadomo, że w tych regionach motyle pojawiają się nielicznie lub tylko rzadko były obserwowane.